

II. PRZEGLĄD PIŚMIENICTWA

MAGISTRI NOSTRI*. O PROFESORACH WYDZIAŁU PRAWA UNIwersytetu POZNAŃSKIEGO

Początki nauki i nauczania prawa na Uniwersytecie Poznańskim (od 1956 r. – Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu) sięgają powstania II RP. W wyzwolonej Wielkopolsce dzięki działalności dydaktycznej, a także intensywnym staraniom uczonych, którzy skupieni byli wokół założonego w 1857 r. Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk oraz Towarzystwa Wykładów Naukowych, przy aktywnym poparciu Komisariatu Naczelnej Rady Ludowej (NRL) i rządu w Warszawie doszło do powstania uczelni poznańskiej, czego początkiem stało się utworzenie przez Komisariat NRL Wydziału Filozoficznego. Decyzję o utworzeniu Uniwersytetu w Poznaniu Komisariat NRL podał do publicznej wiadomości 30 stycznia 1919 r., a pismem datowanym na następny dzień poinformował o tym Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego w Warszawie. Za założycieli Uniwersytetu uchodzą Heliodor Świącicki, wkrótce pierwszy rektor uczelni, Michał Sobeski i Józef Kostrzewski. Pierwotna nazwa Uniwersytetu – „Wszelchnica Piastowska” – nadana decyzją Komisariatu NRL z 10 maja 1919 r., nie oddawała jego charakteru jako uczelni państwowej, toteż senat uczelni podjął w 1920 r. uchwałę ustalającą nową oficjalną nazwę: „Uniwersytet Poznański”. Uchwałę tę zatwierdziło rozporządzenie Ministra byłej Dzielniczy Pruskiej z 10 kwietnia 1920 r. (Dz. Urz. M. B. Dz. Pr., Nr 24, poz. 219), a ustawa z 13 lipca 1920 r. o szkołach akademickich, (Dz. U. R. P., Nr 72, poz. 494) uznawała formalnie Uniwersytet Poznański za uczelnię państwową (art. 111). Na podstawie rozporządzenia Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, Macieja Rataja, z 3 sierpnia 1920 r. w sprawie aktów prawnych dokonanych przez Uniwersytet Poznański (Dz. U. R. P., Nr 23, poz. 181), wszystkie wskazane akty miały moc obowiązującą od dnia jego założenia, tj. od 30 stycznia 1919 r.

Wydział Prawa Uniwersytetu Poznańskiego zorganizował wybitny prawnik i filozof prof. dr Antoni Peretiatkiewicz z Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie¹. W maju 1919 r. wydział uznano za otwarty i już 17 maja odbyło się pierwsze posiedzenie Rady Wydziału. Na dziekana wybrano Peretiatkiewicza, a na prodziekana – Jana Rutkowskiego. Wydział od początku zakładał uruchomienie dwóch sekcji, prawniczej i ekonomiczno-politycznej, co było posunięciem pionierskim w skali kraju. Nazwa wydziału ulegała zmianie: najpierw był to Wydział Prawniczy (od maja 1919 r.), następnie Wydział Prawa i Nauk Ekonomiczno-Politycznych (od września 1919 r.), Wydział Prawno-Ekonomiczny (od 1921 r.), Wydział Prawa (od 1949/50), a wreszcie Wydział Prawa i Administracji (od 1969 r.). Już w pierwszym roku akademickim Wydział Prawniczy cieszył się największą popularnością u studentów Uniwersytetu Poznańskiego. Od 1921 r. wydział wydawał własne czasopismo „Ruch Prawniczy i Ekonomiczny” (od 1925 r. – „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny”), redagowane przez Peretiatkiewicza i odznaczające się bardzo wysokim poziomem naukowym. Ponadto Edward Taylor uruchomił nieperiodyczną serię prac seminaryjnych pod nazwą „Poznańskie Prace Ekonomiczne”, która uzyskiwała znaczny rozgłos w środowiskach naukowych w kraju. Prawnicy sięgali po najwyższe uniwersyteckie godności. Rektorami byli profesorowie: Zygmunt Lisowski (1923-1924), Stanisław Kasznica (1929-1931), Antoni Peretiatkiewicz (1936-1939), Alfons Kafkowski (1956-1962), Zbigniew Radwański (1982-1984)².

Dobrze się stało, że z inicjatywy dziekana Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, prof. dra hab. Andrzeja Szwarca, podjęto kompleksowe prace nad dziejami Wydziału Prawa. Jego osiemdziesięciopięcioletnie dało asumpt do przygotowania zarysu

* *Magistri nostri. Profesorowie Wydziału Prawa Poznańskiego Uniwersytetu*, red. Andrzej Gulczyński, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 2004.

¹ A. Gulczyński, *Antoni Peretiatkiewicz*, w: *Poczet rektorów Almae Matris Posnaniensis*, red. T. Schramm, Poznań 2005, s. 113-124.

² Blżej zob. *50 lat Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza*, Poznań 1971 i podana tam literatura; B. Miśkiewicz, *Uniwersytet im. Adama Mickiewicza 1919-1969*, Poznań 1989; H. Olszewski, *Wydział Prawa w latach 1919-1990*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1999, z. 2, s. 1-16; *Poczet rektorów Almae Matris Posnaniensis*...

dziejów Wydziału³. Przede wszystkim jednak zaowocowało zapoczątkowaniem szeroko zakrojonej serii „*Magistrii Nostrae*”. Profesorowie Wydziału Prawa Poznańskiego Uniwersytetu”, w której – jak dotąd – ukazały się nakładem Wydawnictwa Poznańskiego cztery biografie: Edwarda Taylora, Bohdana Winiarskiego, Alfonsa Klafkowskiego i Witalisa Ludwiczaka⁴. Redakcji tej serii podjął się poznański historyk prawa Andrzej Gulczyński, posiadający już pewne doświadczenie w zakresie redagowania wydawnictw biograficznych⁵. „*Założeniem serii Magistrii Nostrae* – jak wyjaśnia Gulczyński – jest prezentowanie sylwetek profesorów Wydziału Prawa i dokonanie analizy ich twórczości. Zadaniem autorów było więc ukazanie – na podstawie źródeł i opracowań – życia, działalności i osiągnięć wybranego naukowca, a także przedstawienie pozycji w nauce, jaką zajmował i zajmuje z perspektywy dnia dzisiejszego⁶”. Redaktor naukowy przyjął trafne rozwiązanie w postaci rezygnacji z próby ustalania pierwszeństwa uczonych, a co za tym idzie – kolejności ukazywania się poszczególnych biografii w ramach serii. Jak można przypuszczać, wpłynęło na to kilka czynników. Trudno byłoby porównywać ze sobą prawników i ekonomistów. Nie wiem, jakie jest założenie: czy seria poświęcona jest tym, którzy już od nas odeszli, czy też wszystkim profesorom Wydziału Prawa w Poznaniu. Gdyby przyjęto ten pierwszy wariant, to książki o żyjących wybitnych uczonych pojawiają się nieprędko. Poza tym wielu przedstawicieli nauki z poznańskiego Wydziału Prawa zasłynęło w różnych sferach aktywności: jedni zwłaszcza jako wybitni badacze, często o międzynarodowej renomie, inni przede wszystkim jako znakomici dydaktycy, cenieni organizatorzy, jeszcze inni jako wybitni sędziowie, adwokaci, kodyfikatorzy. Wreszcie niektórzy uzyskali uznanie nie tylko w sferze nauk prawnych lub ekonomicznych, lecz także w dziedzinie polityki, kultury czy sportu. Z różnych względów można zasługiwać na szacunek i pamięć. Praktyczne względy – może nie przeważające – też miały swoje znaczenie: redaktor serii musi wszak znaleźć kompetentnych badaczy, którzy podejmą się napisania konkretnej biografii, a przy tym każdy z autorów pracuje we własnym tempie. Praca taka wymaga zbiorowego wysiłku wielu uczonych różnych specjalności prawnych.

Prezentacja życia i twórczości naukowej oraz dydaktycznej prawnika i ekonomisty Edwarda Taylora (1884-1964), przygotowana przez Ewę Borkowską-Bagięńską, umownie otwiera serię. Obszernie zanalizowane zostały dzieje życia i działalności dydaktycznej Taylora (s. 7-44 oraz s. 60-63). Pochodził z rodziny szkockiej od XVII w. osiadłej w Polsce. Studia prawnicze ukończył na Uniwersytecie Jagiellońskim, gdzie uzyskał stopień doktora obojga praw (marzec 1909 r.). Początkowo pracował w administracji gospodarczej we Lwowie. W lutym 1913 r. na podstawie rozprawy *Pojęcie współdzielczości* habilitował się na Uniwersytecie Jagiellońskim, gdzie uzyskał *veniam legendi* w zakresie ekonomii i nauki skarbowości (docent ekonomii politycznej i skarbowości UJ 1917-1919).

Wiosną 1919 r. przyjął propozycję profesury na Uniwersytecie w Poznaniu. Komisariat NRL mianował go na stanowisko profesora nadzwyczajnego ekonomii i skarbowości, a nominację tę potwierdził Naczelnik Państwa Józef Piłsudski 19 listopada 1920 r. Wkrótce został profesorem zwyczajnym (1921 r.) i kierownikiem Katedry Ekonomii i Skarbowości (1922-1949). W latach 1923-1924 Taylor pełnił funkcję dziekana Wydziału Prawa. Stworzył znakomite, elitarne Studium Ekonomiczne, którym kierował w całym okresie międzywojennym. Cieszyło się ono dużym poważaniem, a jego absolwenci zajmowali odpowiedzialne stanowiska w życiu gospodarczym oraz naukowym. Wznowił to Studium na Uniwersytecie Poznańskim zaraz po II wojnie światowej, ale wkrótce postępująca stalinizacja życia położyła mu kres i doprowadziła do przeniesienia Taylora w stan spoczynku (1949 r.). Powrócił jeszcze na uczelnię w 1956 r. jako kierownik Katedry Ekonomii (do 1958 r.), a następnie pracownik naukowy Katedry Ekonomii Politycznej (1958-1960), aż do chwili osiągnięcia wieku emerytalnego. Te i wiele innych jeszcze wydarzeń z życia zawodowego i osobistego Edwarda Taylora zostały interesująco naświetlone w przywoływanej biografii.

Edward Taylor, twórca poznańskiej szkoły skarbowości i prawa skarbowego, jeden z najwybitniejszych polskich ekonomistów, był propagatorem liberalnego kierunku w ekonomii, zwolennikiem angielskiego neoklasycyzmu. Ten wątek twórczości naukowej Taylora – w moim odczuciu – autorka potraktowała zbyt lakonicznie, choć z jasnością i precyzją (s. 45-59). Jest to poniekąd uzasadnione tym, że działalność naukowa Taylora zasłużenie doczekała się już solidnych opracowań,

³ *Zarys dziejów Wydziału Prawa w Poznaniu 1919-2004*, red. K. Krasowski, Poznań 2004.

⁴ E. Borkowska-Bagięńska, *Edward Taylor. Czy wartości niedoceniane?*, Poznań 2004 (tutaj również zestawienie „Poznańskich Prac Ekonomicznych” pod red. E. Taylora, na s. 87-88); J. Sandomski, *Bohdan Winiarski. Prawo, polityka, sprawiedliwość*, Poznań 2004; T. Gadkowski, J. Tyranowski, *Alfons Klafkowski – prawnik międzynarodowca*, Poznań 2004; W. Szafranski, *Witalis Ludwiczak – prawnik z olimpijskim paszportem*, Poznań 2004.

⁵ *Wielkopole XX wieku*, red. A. Gulczyński, Poznań 2001.

⁶ A. Gulczyński, *Wstęp* do: E. Borkowska-Bagięńska, *Edward Taylor...*, s. 6.

opublikowanych w tomie redagowanym przez Waclawa Wilczyńskiego⁷. Ewa Borkowska-Bagieńska, ceniony historyk prawa, miała tu niewątpliwie trudne zadanie, zgłębiając skomplikowane meandry myśli ekonomicznej. Pozwoliło to jej na docenienie metodologicznego nowatorstwa Taylora, bogactwa jego zainteresowań naukowych (zestawienie ok. 300 prac na s. 67-87) oraz próby zbliżenia polskich nauk ekonomicznych do nurtów literatury światowej. Niemniej jednak zabrakło mi krótkiego podsumowania osiągnięć naukowych Taylora, jakie znajdujemy choćby w jego biografii pióra Andrzeja Śródki i Pawła Szczawińskiego: „Dokonał precyzyjnej analizy procesów poznania naukowego w dziedzinie ekonomii; określili pojęcie dynamiki jako jednej z dróg prowadzących do poprawnych twierdzeń w ekonomii; odegrał istotną rolę w pracach nad polską reformą walutową w pierwszych latach niepodległości; zanalizował proces inflacyjny I połowy lat 20-tych w Polsce za pomocą tzw. teorii czterech krzywych [...]; przedstawił syntezę nauki o czynnikach produkcji oraz zanalizował ich wielkość, koszty i efektywność w różnych warunkach gospodarczych; wykazał szkodliwość kapitalistycznej gospodarki z punktu widzenia niższych warstw społecznych w aspekcie praktyki spółdzielczej; zainicjował badania z zakresu teorii ekonomiki jako nauki nomologicznej, przedstawiając oryginalny, zwarty system teorii produkcji, wymiany, podziału dochodu społecznego i koniunktur”⁸. Nie ulega wątpliwości, że Taylor przyniósł zaszczyt polskiej nauce ekonomii oraz prawa skarbowego.

Kończące słowa Ewy Borkowskiej-Bagieńskiej z biografii Profesora pozwolę sobie przytoczyć w całości: „Lektura prac Taylora i o Taylorze, wzbogacona materiałami archiwalnymi i rozmowami z wieloma już ludźmi znającymi go, pozwalają stworzyć obraz niezwykłego człowieka. Niezwykłego, bo i wielkiego uczonego, zaliczanego w okresie międzywojennym do pierwszej trójki polskich ekonomistów, i aktywnego praktyka życia gospodarczego. Był płodnym pisarzem, również popularyzującym wiedzę o mechanizmach gospodarki, i wielkim nauczycielem, inspirującym i wymagającym od uczniów, ale też wspierającym ich w życiu zawodowym. Łączył obowiązki uczonego z zaangażowaniem politycznym i pasją działacza, również w życiu publicznym i w polityce. Pozostawał wierny zasadzie, że służyć prawdzie obowiązują zawsze i wszędzie. Był wyrazistą osobowością, o wielu pasjach i szerokich horyzontach”⁹. Mam nadzieję, że słowa te stanowią wystarczającą zachętę do wnikliwej lektury prezentowanej książki, która daje zwięzłe podsumowanie naszej dotychczasowej wiedzy o Edwardzie Taylorze. Publikacja ta może służyć jako punkt wyjścia dalszych badań, które w szczególności powinny objąć także bogatą spuściznę po Taylorze przechowywaną w Archiwum Polskiej Akademii Nauk w Poznaniu.

Jan Sandorski w ciekawie napisanej biografii Bohdana Winiarskiego (1884-1969) przedstawił sylwetkę jednego z najwybitniejszych polskich internacjonalistów, uczonego światowej miary, prawnika i polityka. Winiarski studiował na Uniwersytecie Warszawskim oraz Uniwersytecie Jagiellońskim (1905-1909) i w drugiej ze wskazanych uczelni doktoryzował się w 1910 r. Studia uzupełniające odbył w Paryżu (u A. De Lapradelle i N. Politis) i w Heidelbergu (u F. Fleinera). Wykładał najpierw w Polskiej Szkole Nauk Politycznych i na Wyższych kursach im. A. Baranieckiego w Krakowie¹⁰, a następnie na Wyższych Kursach Polskich w Piotrogradzie (1916-1917). W niepodległej Polsce Winiarski związał się z uczelnią w Poznaniu, gdzie najpierw pełnił funkcję zastępcy profesora (1921), zaś po habilitacji na UJ w 1922 r. – profesora nadzwyczajnego i po kilku latach profesora zwyczajnego (1930). Kierował Katedrą Prawa Międzynarodowego (1922-1948), a ponadto powierzono mu obowiązki dziekana Wydziału Prawno-Ekonomicznego Uniwersytetu Poznańskiego (1936-1939). Jeszcze w okresie międzywojennym, dzięki działalności politycznej i dydaktycznej oraz swoim publikacjom w językach obcych, stał się osobą znaną na arenie międzynarodowej. Był radcą prawnym delegacji polskiej na konferencji pokojowej w Paryżu (1919 r.), członkiem delegacji polskiej na konferencji w sprawie komunikacji i transportu w Barcelonie (1921 r.), członkiem delegacji polskiej na I Zjeździe Zgromadzenia Ligi Narodów (1921 r.), człon-

⁷ Edward Taylor. *Wartości niedocenione a nieprzemijające*, red. W. Wilczyński, Poznań 1988.

⁸ Taylor Edward Robert Edmund, w: *Biogramy uczonych polskich. Materiały o życiu i działalności członków AU w Krakowie, TNW, PAU, PAN, Część I: Nauki społeczne*, z. 3, opr. Andrzej Śródka i Paweł Szczawiński, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź 1985, s. 420.

⁹ E. Borkowska-Bagieńska, op. cit., s. 65. E. Taylor był członkiem licznych instytucji i organizacji, otrzymał wiele wyróżnień, por. Taylor Edward Robert Edmund, w: *Biogramy uczonych polskich...*, s. 420.

¹⁰ J. Sandorski podaje, że Winiarski wykładał od 1913 r. francuskie prawo polityczne oraz rosyjskie prawo polityczne i administracyjne w Polskiej Szkole Nauk Politycznych, natomiast na Wyższych kursach im. A. Baranieckiego ustrój polityczny i administracyjny na ziemiach polskich do 1915 r. Z kolei A. Śródka i P. Szczawiński twierdzą, że Winiarski wykładał w latach 1911-1914 francuskie prawo polityczne oraz rosyjskie prawo administracyjne i polityczne w Polskiej Szkole Nauk Politycznych i na Wyższych kursach im. A. Baranieckiego; J. Sandorski, *Bohdan Winiarski...*, s. 9 i 15; Winiarski Bohdan Stefan, w: *Biogramy uczonych polskich...*, s. 513.

kiem (od 1921 r.) i wiceprezesem (1924-1927) Stałej Komisji Komunikacyjnej i Tranzytowej Ligi Narodów, delegatem Polski w Międzynarodowej Komisji Odry (1923-1931), przewodniczącym Komisji Prawa Rzecznego Ligi Narodów (1926-1939), bronił stanowiska Polski w sprawie statusu prawnego Odry przed Trybunałem Sprawiedliwości w Hadze (1929 r.), wykładał prawo rzeczne w Akademii Prawa Międzynarodowego w Hadze (1933 r.)¹¹. Swoją wysoką pozycję prawnika i polityka umocnił podczas II wojny światowej jako bliski współpracownik Władysława Sikorskiego, specjalista do spraw prawnomiędzynarodowych, prezes londyńskiego Banku Polskiego (Winiarski przyczynił się do zwrotu Polsce większej części złota będącego własnością Banku), wykładowca prawa międzynarodowego na Polskim Wydziale Prawa w Oxfordzie (1941-1946), a także jako prawnik pracujący z ramienia Komitetu Międzypolitycznego nad rewizją statutu Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości w Hadze (1944-1945). Prawdziwa kariera międzynarodowa przyszła jednak dopiero po II wojnie światowej, kiedy to Winiarski został sędzią Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości w Hadze (1946-1967), a przez kilka lat pełnił nawet zaszczytną funkcję prezydenta Trybunału (1961-1964), został członkiem zwyczajnym Instytutu Prawa Międzynarodowego w Hadze (1947 r.), a w końcu prezesem Instytutu (1964-1967) oraz członkiem American Academy of Political and Social Science. W 1965 r. Uniwersytet Wrocławski nadał mu godność doktora *honoris causa*. Odznaczono go Krzyżem Komandorskim Orderu Korony Rumuńskiej oraz Krzyżem Oficerskim Francuskiej Legii Honorowej¹². Nie wszystkie z wymienionych tutaj wydarzeń i osiągnięć eksponuje w swej książce Jan Sandorski, co jest uwarunkowane niedostatecznym stanem naszej wiedzy o drodze życiowej i dokonaniach Winiarskiego. Konieczne byłyby w związku z powyższym rozległe badania archiwalne, zwłaszcza zaś jeszcze bardziej wnikliwa kwerenda pozostałych po Winiarskim materiałów, przechowywanych w Archiwum Polskiej Akademii Nauk w Poznaniu.

Za najciekawszy w recenzowanej biografii uważam wątek polityczny i światopoglądowy, który zdecydowanie w niej przeważa, wbrew wstępnej zapowiedzi Sandorskiego, że jego praca skoncentruje się na „twórczości profesorskiej” Winiarskiego¹³. O wkładzie, jaki wniósł on do nauki, znajdujemy raczej lakoniczne wywody¹⁴. Dodać wypada, że Jan Sandorski zajmował się tymi zagadnieniami już wcześniej¹⁵. Uważam, że w osobnej książce o Winiarskim byłoby jak najbardziej na miejscu rozbudowanie tego wątku, wzbogacenie go o pogłębione badania. Winny one prowadzić do ustalenia miejsca, jakie zajmował i zajmuje ten uczony w polskiej i światowej nauce prawa międzynarodowego publicznego. Słabszą stroną analizowanej biografii są też rozważania o działalności dydaktycznej Winiarskiego, w tym o jego dorobku w zakresie kształcenia kadry naukowej oraz o osiągnięciach organizacyjnych na Uniwersytecie Poznańskim¹⁶. Ciekawy jest natomiast rozdział o Winiarskim jako sędzi i prezydencie międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości w Hadze¹⁷.

Winiarski w niewątpliwie większym stopniu niż Taylor propagował swoje poglądy narodowo-demokratyczne i katolickie. Należał do znanych działaczy endeckich i w początkowym okresie współpracował nawet z Romanem Dmowskim, choć ich drogi musiały się rozjeść, kiedy Dmowski zaczął oscylować w kierunku tzw. młodych, tj. narodowo-radykalnych odłamów Związku Ludowo-Narodowego (następnie Stronnictwa Narodowego), a Winiarski konsekwentnie reprezentował tzw. starych, hołdujących tradycyjnym ideałom endecji i broniących demokracji. Występował on ostro nie tylko przeciwko polskiej konstytucji kwietniowej z 1935 r., ale w ogóle przeciwko wszelkiemu autorytaryzmowi – jak to wówczas określano – i totalizmowi (*My i oni w walce o konstytucję*, 1935). Te nowe koncepcje ustrojowe utożsamiał on z wzorami państwa policyjnego¹⁸. Wypowiedź ta

¹¹ Winiarski Bohdan Stefan, w: *Biogramy uczonych polskich...*, s. 513 i 515; J. Sandorski, *Bohdan Winiarski...*, s. 27 i n. (patrz też wskazane tam prace Winiarskiego w językach obcych oraz ich zestawienie na s. 136-137).

¹² Winiarski Bohdan Stefan, w: *Biogramy uczonych polskich...*, s. 513-515; J. Sandorski, *Bohdan Winiarski...*, s. 81 i n.

¹³ *Ibidem*, s. 5.

¹⁴ *Ibidem*, s. 23-43 oraz s. 16-22.

¹⁵ J. Sandorski, *Nauka prawa w życiu i działalności Bohdana Winiarskiego*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1999, z. 3-4.

¹⁶ Winiarski był również członkiem zwyczajnym Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk (od 1923 r.), członkiem korespondentem Polskiej Akademii Umiejętności (od 1939 r.), członkiem korespondentem Towarzystwa Naukowego Warszawskiego (od 1950 r.); por. Winiarski Bohdan Stefan, w: *Biogramy uczonych polskich...*, s. 514.

¹⁷ *Ibidem*, s. 105-132.

¹⁸ Por. L. Górnicki, *Totalizm w poglądach prawników polskich (1933-1939)*, Studia nad Faszyzmem i Zbrodniami Hitlerowskimi, t. XV, Wrocław 1992, zwłaszcza s. 73; idem, *Prawo Trzeciej Rzeszy w nauce i publicystyce prawniczej Polski międzywojennej (1933-1939)*, Bielsko-Biała 1993, s. 246 oraz *passim*.

miała zresztą charakter czysto polityczny i nie pozwoliła Winiarskiemu na dostrzeżenie głębszych przyczyn i mechanizmów autorytaryzmu oraz totalizmu, jakich doszukali się inni polscy prawnicy, a także na pogłębioną refleksję nad polską odmianą idei autorytarnego ustroju państwa¹⁹. W każdym razie aktywność polityczna Winiarskiego jeszcze w okresie międzywojennym może zadziwić²⁰. W czasie II wojny światowej nie mógł się pogodzić z polityką emigracyjnej endecji. Jan Sandorski barwnie opisuje kulisy wykluczenia Winiarskiego ze Stronnictwa Narodowego 21 stycznia 1942 r. i podjęcia przezeń współpracy z Tymczasowym Rządem Jedności Narodowej²¹.

Twórczość publicystyczna i naukowa Winiarskiego wypełniona jest obroną polskości i troską o interesy Polski, a zarazem nieskrywaną niechęcią do „żydostwa”, utożsamianego z komunizmem i bezbożnictwem, które „chciało podkopać chrześcijańską rodzinę i zniszczyć Kościół oraz Naród” (sic!)²². Podzielał przypuszczenie Jana Sandorskiego, że u podstaw zarliwej obrony małżeństwa i rodziny leżała głęboka miłość do żony Wandy. Bohdan Winiarski opuścił ten świat kilka tygodni po jej śmierci. Zawsze starał się być człowiekiem prawym, sprawiedliwym, zachwycał wysoką kulturą, odwagą, niezwykle inteligentem, marzył o humanistycznym wychowaniu prawników w niepodległej Polsce. Taki obraz Profesora przedstawia nam Jan Sandorski, który osobiście znał Winiarskiego, korzystał także ze zbiorów oraz niepublikowanych wspomnień jego syna Macieja, z materiałów archiwalnych i opracowań. Pragnę podkreślić umiejętne wykorzystanie przez Sandorskiego bogatej literatury z zakresu historii politycznej. Niepełna jest natomiast niestety bibliografia prac Winiarskiego, która bynajmniej nie stanowi – jak zapowiada Sandorski – zestawienia publikacji dostępnych w Polsce. Pominięte zostały zupełnie *Mowy konstytucyjne* (1937), jak też liczne publikacje zamieszczone na łamach poznańskiego „Ruchu Prawniczego, Ekonomicznego i Socjologicznego”, w tym dwa istotne, choć niewielkich rozmiarów teksty: o kodyfikacji prawa międzynarodowego oraz referat na I Zjazd Prawników Państw Słowiańskich w Bratysławie (8-10 września 1933 r.) dotyczący hipoteki rzecznej w Polsce²³.

Kolejna biografia w ramach serii *Magistri Nostrii*, napisana przez Tadeusza Gadkowskiego i Jerzego Tyranowskiego, poświęcona jest Alfonsowi Klafkowskiemu (1912-1992), jednemu z najbardziej wybitniejszych przedstawicieli nauki prawa międzynarodowego publicznego w Polsce po II wojnie światowej, doktorowi *honoris causa* Uniwersytetu im. Mikołaja Kopernika w Toruniu (1973 r.) i Uniwersytetu Wrocławskiego (1991 r.). Autorzy szeroko omówili dzieje życia, działalności zawodowej, organizatorskiej i dydaktycznej Klafkowskiego, wykorzystując dostępne opracowania oraz materiały źródłowe (s. 5-16, 17-27, 28-37 oraz 59-60). Studia prawnicze Klafkowski ukończył na Uniwersytecie Poznańskim w 1936 r. Do wybuchu II wojny światowej pracował jako dziennikarz. Już wtedy rozpoczął badania naukowe pod kierunkiem Bohdana Winiarskiego, a w okresie II wojny światowej nawiązał współpracę z zasłużonym polskim internacjonalistą Julianem Makowskim. Po zakończeniu wojny zajmował najpierw stanowisko asystenta w Katedrze Prawa Międzynarodowego Uniwersytetu Poznańskiego (dekret nominacyjny z 28 marca 1945 r.), później starszego asystenta (od 4 września 1946 r.). Doktorat uzyskał 22 września 1946 r. na podstawie napisanej pod kierunkiem Stanisława Kasznicy rozprawy *Okupacja niemiecka w Polsce z punktu widzenia prawa międzynarodowego. Ocena niemieckiej koncepcji General-Gouvernement*. 1 września 1950 r. otrzymał nominację na stanowisko zastępcy profesora i Kierownika Katedry Prawa Międzynarodowego, 8 grudnia 1955 r. został mianowany dekretem ministra Szkolnictwa Wyższego profesorem nadzwyczajnym, natomiast w grudniu 1960 r. uzyskał profesurę zwyczajną. Kierował Katedrą

¹⁹ Por. L. Górnicki, *Totalizm w poglądach prawników polskich (1933-1939)*, s. 41-81; zob. też L. Górnicki, *Idea autorytarnego ustroju państwa w konstytucji z 23 kwietnia 1935 roku*, w: *Doktryny polityczne i prawne u progu XXI wieku*, red. M. Maciejewski i M. Marszał, Wrocław 2002, s. 345-373.

²⁰ Był członkiem młodzieżowych organizacji narodowowyzwoleńczych „Przyszłość”, „X” i „Czerwona Róża” (1901-1903), członkiem Zarządu Związku Młodzieży Polskiej „Zet” (1903-1909), sekretarzem Sekcji Prawnej Komitetu Narodowego Polskiego w Warszawie (1914-1916), w Piotrogradzie (1916-1917) oraz w Paryżu (1917), komisarzem do spraw likwidacji własności niemieckiej na terenie byłego zaboru pruskiego (1924-1927), członkiem Zarządu Komitetu Woj. Organizacji Obrony Państwa w Poznaniu wymierzonej przeciwko zamachowi majowemu Piłsudskiego (maj 1926 r.), aktywnie uczestniczył w powołaniu do życia Stronnictwa Narodowego, które reprezentował w parlamencie jako poseł (1928-1935); por. *Winiarski Bohdan Stefan*, w: *Biogramy uczonych polskich...*, s. 515; J. Sandorski, *Bohdan Winiarski...*, s. 54 i n.

²¹ Ibidem, s. 96-102.

²² Ibidem, s. 9 i n.

²³ B. Winiarski, *Mowy konstytucyjne*, Poznań 1937; idem, *O kodyfikacji prawa międzynarodowego*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1930, z. 1; idem, *Hipoteka rzeczna w Polsce*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1933, s. 118-121; zob. również idem, *O sejm dwuizbowy*, „Przegląd Narodowy” VIII, 1919, t. XVI, nr 5; na inne jeszcze publikacje wskazuje A. Śródka i P. Szczawiński; zob. *Winiarski Bohdan Stefan*, w: *Biogramy uczonych polskich...*, s. 513-514.

przez dwadzieścia osiem lat, aż do 1978 r. Był też pierwszym dyrektorem Instytutu Nauk Prawno-Ustrojowych (1969-1978). Pełnił funkcję prodziekana Wydziału Prawa (1950-1952), dziekana (1952-1955), rektora Uniwersytetu Poznańskiego przez dwie kolejne kadencje (1956-1962). Należy podkreślić, iż w tym ostatnim zakresie, tj. omówienia działalności rektorskiej, autorzy prezentowanej biografii mieli ułatwione zadanie dzięki badaniom Henryka Olszewskiego, które wykorzystali w swym opracowaniu²⁴.

Kłafkowski był jednym z piętnastu członków-założycieli Instytutu Zachodniego w Poznaniu i jego Sekretarzem Naukowym (1945-1946), kierował Sekcją Zagadnień Współczesnych Niemiec, a następnie Sekcją Niemcoznawczą Instytutu. Wchodził w skład Polskiego Instytutu Spraw Międzynarodowych, Głównej Komisji Badania Zbrodni Hitlerowskich w Polsce, Rady Archiwalnej przy Naczelnym Dyrektorze Archiwów Państwowych (1976-1984), pełnił funkcję delegata Ministra Spraw Zagranicznych w Komitecie Nauk Prawnych PAN. Był organizatorem i pierwszym od chwili powstania tej instytucji Prezesem Trybunału Konstytucyjnego (1985-1989). Organy i instytucje centralne wielokrotnie powoływały go w charakterze eksperta. Piastował mandat poselski w sejmie VI i VIII kadencji, jako bezpartyjny z listy stowarzyszenia PAX. Został też członkiem Rady Państwa (1982-1985). Wielokrotnie reprezentował Polskę na arenie międzynarodowej, zarówno w sferze aktywności naukowej, jak i organizacyjnej oraz politycznej i społecznej. Wyróżniono go wysokimi odznaczeniami państwowymi, a także nagrodami.

Te i wiele innych jeszcze informacji o Alfonsie Kłafkowskim zawarli w swej publikacji Tadeusz Gądkowski i Jerzy Tyranowski – podobnie jak wcześniej wspomniany Jan Sandorski – uczniowie Profesora. W szczególności zwróciły moją uwagę dramatyczne losy doktoratu Kłafkowskiego, a później nieprzyjęcie jego habilitacji. Do publicznej obrony napisanej pod kierunkiem Bohdana Winiarskiego rozprawy doktorskiej *System sankcji według art. 16 Paktu Ligi Narodów w wojnie włosko-abisyńskiej w latach 1936-1938* nie doszło ze względu na wybuch wojny, podczas której maszynopis pracy uległ zniszczeniu. Napisana na nowo praca doktorska *Okupacja niemiecka w Polsce w świetle prawa narodów* pod kierunkiem Juliana Makowskiego i przyjęta przez promotora w lipcu 1944 r. splonęła w czasie Powstania Warszawskiego. Jej zasadnicze tezy Kłafkowski odtworzył w napisanej w 1946 r. i przywołanej już powyżej pracy doktorskiej. Rozprawę habilitacyjną *Stosunek prawa międzynarodowego do prawa wewnętrznego. (Hipoteza prymatu prawa międzynarodowego)* złożył już w październiku 1947 r., ale negatywne lub niezupełnie przychylnie opinie recenzentów spowodowały, iż Rada Wydziału 18 grudnia 1948 r. nie przyjęła tej rozprawy jako pracy habilitacyjnej. Musiało to sprawić Kłafkowskiemu duży zawód i przykrość, dzieło to bowiem pozostało w maszynopisie. Autorzy biografii Kłafkowskiego odsłaniają kulisy całej tej sprawy (s. 9-13).

Podobać się może analiza dorobku naukowego Profesora (s. 38-58). Przypomnę, że jeśli chodzi o jego poglądy naukowe, istotnego kroku dokonał tu już niegdyś Henryk Olszewski²⁵. Cennym uzupełnieniem przeglądu twórczości naukowej jest zajmująca trzydzieści stron imponująca bibliografia prac Kłafkowskiego (s. 65-98). Zamyka całość zestawienie przewodów doktorskich, w których prof. Kłafkowski był promotorem i recenzentem, a także przewodów habilitacyjnych z jego udziałem.

Ocena Alfonsa Kłafkowskiego, której dokonali Tadeusz Gądkowski i Jerzy Tyranowski, zasługuje na przytoczenie: „W pamięci uczniów i współpracowników Profesor pozostaje i pozostanie jako szczególnie życzliwy opiekun i przełożony, jako wybitny uczyony o niezwykle bogatym dorobku naukowym, jako współtwórca poznańskiej szkoły badań niemcoznawczych. W pamięci całego środowiska uniwersyteckiego pozostanie prof. Alfons Kłafkowski jako dynamiczny i skuteczny w swoich działaniach rektor i dziekan, który nie unikał odpowiedzialności za swoje często kontrowersyjne decyzje, którym zawsze jednak przyświecało dobro Uniwersytetu; w pamięci potomnych – jako wzór uczonego w służbie narodu i państwa. Wszystkim działaniom Profesora, przez całe jego życie, towarzyszyła głęboka troska o ochronę i realizację polskich interesów narodowych. Z wielkim zaangażowaniem bronił tych interesów i polskiej racji stanu, zwłaszcza w kontekście skomplikowanych uwarunkowań stosunków polsko-niemieckich, co obrazuje zwłaszcza jego dorobek naukowy. Broniąc polskich interesów narodowych Profesor był bezkompromisowy. Jego postawa budziła respekt, ale również szacunek po stronie polemizujących z nim często przedstawicieli niemieckiej nauki prawa międzynarodowego”²⁶.

²⁴ H. Olszewski, *Alfons Kłafkowski*, w: *Poczet rektorów...*; zob. T. Gądkowski, J. Tyranowski, op. cit., s. 17 i n.

²⁵ H. Olszewski, *Prawo międzynarodowe a polska racja stanu. Próba charakterystyki twórczości naukowej Alfonsa Kłafkowskiego*, w: *Polska i świat. Studia nad prawem międzynarodowym i współczesnymi stosunkami międzynarodowymi*, red. H. Olszewski, Poznań 1978.

²⁶ T. Gądkowski, J. Tyranowski, op. cit., s. 60 i 64.

Ostatnią z prezentowanych książek, które – jak dotąd – ukazały się w serii *Magistri Nostrii*, jest biografia cenionego cywiliisty Witalisa Ludwiczaka (1910-1988), pióra Wojciecha Szafrąńskiego. Postawił on sobie zadanie nakreślenia drogi życiowej „niezwykłego naukowca”, który przeszedł do historii „nie tylko dzięki swym osiągnięciom naukowym, lecz także dzięki ciekawej osobowości oraz zainteresowaniom uwieńczonym między innymi udziałem w olimpijskich zmaganiach”²⁷. Przejrzyście i w interesujący sposób Szafrąński oddał koleje życia, działalności zawodowej oraz zamiłowania Ludwiczaka (s. 7-14, 15-25, 26-49, 79-85). Z Wydziałem Prawno-Ekonomicznym Uniwersytetu Poznańskiego związany był od okresu studiów. Rozpoczął je w 1930, a ukończył w 1935 r. Następnie odbył w latach 1935-1936 aplikację adwokacką, ale jego starania o etat aplikanta sądowego spotkały się z dwukrotną odmową Prezesa Sądu Apelacyjnego w Poznaniu. Został zatrudniony jako pracownik kontraktowy w magistracie Katowic, wkrótce jako funkcjonariusz miejski, asesor magistratu i nieco później radca miejski. Od 1937 r. uczestniczył w seminarium cywilistycznym prowadzonym na Wydziale Prawno-Ekonomicznym Uniwersytetu Poznańskiego przez Alfreda Ohanowicza. Napisaną pod jego kierunkiem rozprawę doktorską *Zlecenie kredytowe – art. 629 k.z.* ukończył w czerwcu 1939 r., jednak wybuch wojny spowodował przerwanie przewodu doktorskiego. Po zakończeniu II wojny światowej Ludwiczak pełnił najpierw funkcję asystenta na Wydziale Prawno-Ekonomicznym Uniwersytetu Poznańskiego, następnie asystenta-wolontariusza i starszego asystenta przy Pierwszej Katedrze Prawa Cywilnego. Na tej uczelni uzyskał stopień naukowe doktora (1946 r.) i docenta (1955 r.).

Od roku akademickiego 1958-1959 kierował Zakładem Prawa Międzynarodowego Prywatnego i Porównawczego, od 1 listopada 1961 r. Katedrą Prawa Międzynarodowego Prywatnego i Cywilnego Prawa Porównawczego, a później Zakładem Prawa Międzynarodowego Prywatnego (od 1969 r.). 12 listopada 1962 r. na mocy uchwały Rady Państwa otrzymał stanowisko profesora nadzwyczajnego, a kilka lat później uzyskał tytuł profesora zwyczajnego. Ponadto Ludwiczak, poza obowiązkami dydaktyka i promotora oraz recenzenta w przewodach, uczestniczył w życiu organizacyjnym uczelni. Przez pewien czas łączył obowiązki nauczyciela akademickiego z praktyką prawniczą. Powoływano go do pracy legislacyjnej, w tym w Komisji Kodyfikacyjnej do prac nad ustawą o międzynarodowym prawie prywatnym (1963-1965) i w Komisji Ekspertów do spraw Handlu Międzynarodowego (od 1977). Działal także w towarzystwach naukowych w kraju²⁸.

Ludwiczak wielokrotnie reprezentował naukę polską na arenie międzynarodowej: jako członek International Law Association (od 1960 r.), wiceprezes sekcji polskiej tego stowarzyszenia (1969-1973), przedstawiciel grupy polskiej na konferencjach w Brukseli (1962 r.) i w Helsinkach (1966 r.), przy czym zwraca uwagę jego udział w opracowywaniu konwencji międzynarodowych, a zwłaszcza konwencji o adopcji; członek Société de la Législation Comparée, Towarzystwa Henri Capitanta (od 1979 r.), Komitetu Naukowego Współpracy z Międzynarodowym Instytutem Unifikacji Prawa Prywatnego (1977 r.); wykładowca i współpracownik uniwersytetów zagranicznych.

Równie istotne znaczenie w życiu Ludwiczaka, jak praca naukowa, miała kariera sportowa. Zaslubił się zwłaszcza w hokeju na lodzie. Był dwukrotnym olimpijczykiem (1932 i 1936), czterdziestosiedmiokrotnym reprezentantem Polski, zawodnikiem, działaczem i trenerem AZS Poznań i Pogoni Katowice, a nawet jednym z dwóch trenerów hokejowej kadry narodowej (1955 r.). Był propagatorem sportu w radiu i prasie, członkiem i działaczem wielu organizacji sportowych, w których pełnił też ważne funkcje. Inną jego pasją obok sportu była motorystyka. Cenił polskie malarstwo współczesne, grał na skrzypcach. Z cech osobowości Ludwiczaka zasługuje na podkreślenie jego głębokie przywiązanie do Polski i polskości, które wyniósł z domu rodzinnego²⁹.

Podoba mi się rzetelna analiza działalności dydaktycznej i twórczości naukowej Witalisa Ludwiczaka. Jego prace naukowe Szafrąński trafnie podzielił na takie, w których zaznaczał się przede wszystkim wątek twórczych rozwiązań prawnych, takie które miały na celu głównie zestawienie stanu nauki i literatury, na opracowania o charakterze ogólnym, a wreszcie na opracowania opisowe (s. 50-78). Zwraca on uwagę na szerokie tło prawnoporównawcze oraz na rozbudowany wątek historycznego rozwoju instytucji prawnych w kilku publikacjach Ludwiczaka, kładąc nie

²⁷ W. Szafrąński, op. cit., s. 6.

²⁸ W Komisji Nauk Społecznych Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, od 1952 r. w Towarzystwie Wiedzy Powszechnej (wiceprezes Wojewódzkiej Komisji Rewizyjnej oraz prezes zarządu oddziału miejskiego Towarzystwa Wiedzy Powszechnej – od 1968 r.).

²⁹ Znamienne obrazuje to ujawniony przez W. Szafrąńskiego fakt z życia W. Ludwiczaka, o którym poinformowały go córki Ludwiczaka z drugiego małżeństwa. Przebywając w oflagu, Ludwiczak nie zgodził się na podpisanie volkslisty, w związku z czym jego pierwsza żona, Irena Kamińska, z którą zawarł związek małżeński jeszcze w 1936 r., wystąpiła o rozwiązanie małżeństwa z przyczyn „niezdolności rasowej” i sąd niemiecki wydał odpowiednie orzeczenie; ibidem, s. 23 i 25.

bez powodu nacisk na tę niezbyt przecież częstą umiejętność ich autora. Zgadzam się z opinią, że największym wkładem Ludwiczaka do nauki są monografie dotyczące zlecenia (1955 r.) i prowadzenia cudzych spraw bez zlecenia (1960 r.). Szarański wskazuje poza tym na wysokie walory jego niepublikowanej (ze względu na brak środków finansowych) rozprawy doktorskiej dotyczącej zlecenia kredytowego na tle Kodeksu zobowiązań z 1934 r. Poważne znaczenie, począwszy od końca lat pięćdziesiątych ubiegłego stulecia, miała w publikacjach Ludwiczaka problematyka prawa prywatnego międzynarodowego, w tym międzynarodowego prawa handlowego. Słusznie też Szarański podkreśla, że w twórczości naukowej Ludwiczaka przeważały recenzje (s. 70).

Naświetlona przez Wojciecha Szafrąńskiego sylwetka Witalisa Ludwiczaka ukazuje nam człowieka, który w swym życiu umiejętnie połączył pasję naukową i sportową. Za swą działalność był kilkakrotnie nagradzany, przy czym najbardziej cenił sobie medal Kalós Kagathós, przyznawany przez redakcję „Tempa” i Uniwersytet Jagielloński wybitnym sportowcom, którzy osiągnęli sukcesy również poza sportem (1985 r.). Szafrąński umiejętnie wybrnął z postawionego sobie zadania. Na uwagę zasługuje fakt, że oparł się on głównie na materiałach źródłowych. Przedstawił nam – na ile pozwalała na to postać Ludwiczaka – ciekawą biografię człowieka i uczonego.

Seria *Magistri Nostri* to inicjatywa cenna. Dla biografów oraz historyków nauki, a także dla przyszłych pokoleń prawniczych będzie ona cennym źródłem informacji. Każdy prawnik zajmujący się pracą naukową, a w szczególności historyk prawa wie, jak często trudno jest o informacje biograficzne i o syntetyczną analizę twórczości polskich uczonych. Słabą stroną wydanych jak dotąd książek jest zbyt lakoniczne potraktowanie osiągnięć naukowych przywoływanych profesorów Uniwersytetu Poznańskiego. Tymczasem im bardziej uczonego zasłużył się w swej dziedzinie, tym więcej uwagi należałoby poświęcić jego wkładowi do polskiej i światowej nauki oraz ustawodawstwa. Do autorów kolejnych przygotowywanych tomów w serii *Magistri Nostri* można skierować życzenie, aby dorobku poznańskich uczonych nie potraktowali za na tyle oczywisty, że zwalnia on biografów od dokonania szerszej jego analizy. Prace winny ponadto mieć przede wszystkim źródłowy charakter i dodawać nowe ustalenia do faktów już znanych.

Wypada pogratulować redaktorowi serii *Magistri Nostri* udanego opracowania koncepcji serii i przygotowania pierwszych jej części, a także Wydawnictwu Poznańskiemu, które podjęło się opublikowania biografii. Autorzy książek wykorzystali – w większym lub mniejszym stopniu – źródła archiwalne, pamiętniki drukowane i pozostające w rękopisach, informacje oraz relacje osób bliskich profesorom, kroniki Uniwersytetu Poznańskiego, a wreszcie dostępne opracowania, a także ilustracje ze zbiorów UAM i ze zbiorów prywatnych. Wszystkie publikacje zawierają wykazy prac profesorów oraz indeksy nazwisk. Każda książka ponadto uzupełniona została streszczeniem w języku angielskim. Zarówno sama inicjatywa, jak i koncepcja serii są godne poparcia. Luminarze Uniwersytetu Poznańskiego zasługują na nasz szacunek i pamięć.

Leonard Górnicki
leonard-gornicki@wp.pl

Jerzy Menkes i Andrzej Wasilkowski, *Organizacje międzynarodowe. Wprowadzenie do systemu*, wyd. 1, Wydawnictwo Prawnicze LexisNexis, Warszawa 2004, ss. 233.

Można pogratulować pomysłowi i odwadze profesorom prawa, że po wielu latach posuchy na rynku wydawniczym podjęli się teoretycznego wprowadzenia do bardzo ważnego i powszechnego we współczesnym świecie zjawiska. Organizacje międzynarodowe łączą dziś wieloraką siecią powiązań niegdyś rozproszone państwa oraz ludzi i ich związki w coraz bardziej rzeczywistą społeczność światową.

Zainteresowanie publikacją wzbudza nie tylko jej tytuł, lecz także zbiorowe (utytułowane) autorstwo, przedstawiające sobą zespolenie młodej energii z długoletnim doświadczeniem zawodowym. Ponieważ przyczynki indywidualne nie zostały w książce określone, należy przyjąć, że każdy z Autorów odpowiada zarówno za jej całość, jak i każde zdanie z osobna.

Chociaż z tytułu wynika, że publikacja dotyczy wszystkich organizacji międzynarodowych, to jednak głównym jej trzonem jest Organizacja Narodów Zjednoczonych i instytucje jej systemu,